

Forfatter: Knudsen, Jakob

Titel: Gjæring Afklaring

Citation: Knudsen, Jakob: "Gjæring Afklaring", i Knudsen, Jakob: *Gjæring Afklaring*, udg. af Poul Zerlang , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 400. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-knudsenj01val-shoot-idm140346603145568/facsimile.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Gjæring Afklaring

førfattede Land: Et livsbillede, et tidsbillede og et tankebillede. Det samme gælder for *G.A.*: Livsbilledet gives med skildringen af Karls udvikling, tidsbilledet med beretningen om den politiske kamp og kukurkampen i 70'erne og 80'erne, tankebilledet med fremstillingen af brydningen mellem naturalisme og kristendom, mystik og individualisme.

Centralt står kærlighedskonflikten mellem Karl Wintrup og Rebekka Woltersien. De er levende mennesker med fortrin og fejl, vidt forskellige i henseende til personlighed og principper. Der er ikke kun tale om blodløse idé-bærere. Vi skal følge deres forholds udvikling fra dets gæring til dets gravlæggelse og derpå i afsnit om naturalisme, højskole og politisk kamp undersøge tanke- og tidsbilledet.

Karl Wintrup - Rebekka Woltersien

Karl er søn af den velhavende proprietær C.M. Wintrup, der har en gård ved Holtung (Aggersborg). Sin moder har han mistet tidligt. Proprietæren har overladt opdragelsen og uddannelsen af sine børn, Karl og Anna, til sin svoger og nabo grundtvigianerpræsten Jørgen Nordbye, »Onkel Jørgen».

I romanens begyndelse har onkel Jørgen magt over børnene (også sine egne: Kathrine, Ellen, Kirstine og Morten samt plejedatteren Henriette Lind). De er præget af hans energiske forkyndelse og levende fortælling, der fører dem ind i et splittet univers. *Aserne* står for alt, hvad der risner mod ånd, modens *jætterne* står for det diametralt modsatte: materialisme, døvenskab, kedsomhed, kødelighed, endog sjuskeri med det daglige arbejde.

Den, der ender i jætternes verden, er ganske vist ikke fortabt, thi Guds nåde er bestandig, men åndeligt er han død. Det var ham bedre, om han aldrig var født. Børnene får stor færdighed i at bestemme, om et menneske er as eller jette.

Et tema, som ofte behandles i Jakob Knudsens forfatterskab, er forholdet mellem fædre og sønner. Han havde et særegent forhold til sin fader, præsten og højskolemanden Jens Lassen Knudsen: »Min Evne til at skelne mellem rimelig og urimelig Samvittighed, mellem egen Skyld og Skyldfrihed, har tidligt taget Skade paa Grund af min gode og kjærlige, men overdreven strenge Faders Maade at opdrage mig paa.» (af brev til Algot Ruhe 30/11 1899).

Temaet behandles i forfatterskabet både før og efter G.-A. Før i den tragiske fortælling *Et Gjenstyn* 1898. Efter i romaner som *Sind*, 1903 og *Angst - Mod*, dobbeltromanen om Martin Luther, 1912-1914.

Fædrenes patriarkalske vælde giver dem en overgang status som Guds stedfortrædere. Gennem deres uforklarligt strenge opdragelse bringer de sønnerne angst- og ansvarsfølelse. I første fase kan kun fædrene fjerne angsten. I anden griber Gud ind.

Under sin opvækst har Karl en angstoplevelse (G.-A., 35) af samme styrke som den, der rammer Luther som barn (*Angst*, 56). I begge tilfælde kommer den skrækslagne dreng til faderen, omfavner ham og får fred. Men hvor angsten i tilfældet Luther udgår fra faderen og fjernes af faderen, forholder det sig anderledes med Karls fader.

Wintrup besidder en blanding af styrke og svaghed. Han viser sig som den naturlige leder, da katastrofen slår ned på fjorden (G.-A., 134), men giver helt op over for onkel Jørgens energiske belæring om opdragelsens form og indhold. Grundtvig kalder Wintrup en god mand, men lad. Der er noget eget nemt over ham (smågt. her med Jens Lassen Knudsens ord om »Nemhed«, se note til s. 207). Bedst husker man ham, som han står i en kornmark og er dens pryd (se også *Livsfilosofi*, 1908, s. 81): »Som han stod der og saa ud over den brunviolettede Rugmark, hvor enkelte blåa Kornblomster gjorde den svajende Bevægelse med nede i Straahavet, havde hans Øjne, syntes Karl, ganske samme Udtryk som Marken - lyst, aabent og dog tungsyn-digt.» Den mand har ikke bundet sin søn gennem angst. Han har fjernet angsten, ikke skabt den.

Onkel Jørgen er heller ikke en streng mand. Børnene føler selv, at hans personligheds vægt er beskedent. Han er for dem en lille åndskæmpe, altså ikke i klasse med de Jahve-agtige fædre i *Et Gjenstyn*, *Sind* og *Angst - Mod*. Alligevel har han greb om børnene i begyndelsen, hvilket skyldes hans besættende levende ord - samt den omstændighed, at han ikke har noget modspil. Tilhørerne kender kun ham som læret, og hvis de kommer med det mindste kny, bliver de straks kaldt til orden.

Så vidt man kan se, lider - foruden Karl - kun ét af børnene af angst, nemlig Kathrine. Hun lider imidlertid ikke af fortabelsesangst, men føler tidligt, at der er skæbne over hende. Hun må da også smage den iskolde død i fjorden - som tragisk vidne om naturens ubønhørlighed.

Karls egen angst, hans stedvis sindssyge grublerier, kan ikke føres tilbage til den milde fader, men nok delvis til den lille åndskæmpes ond. Den eksistentielle kraft beror på Jakob Knudsens egen oplevelse af angst forbundet med det gælde krav om sikkerhed, som han omtaler i afhandlingen «Om idealitet» (jf. *Livsfilosofi*, s. 116-117).

For Karl kommer synet på naturen til at veksle mellem angst og en underlig følelse af ulydighed. Naturangstens fortættede udtryk er den store våge i fjorden, «Hølliet». Karl synes, at den ligner «Øjet paa et Firben eller en Snog eller paa en syg Fugl» – altså en kold og syg verden. Ulydigheden føler han, når naturen drager ham med sin forårs-magt.

Seksualiteten begynder at spille en rolle for børnene. Til jætternes domæne hører den primitive seksualitet. Jætten Lars Nielsens karl, Anton, og pige, Gjertrud, driver det saftigt-plumpe spil. «Saa kom Anton drivende frem over Vejen: «Hun vild' ta'e min Pib' fra mig, Tøsen!» På denne «freudianske» ytring svarer Gjertrud: «Ja, hvad er 'et saa Du har taget fra mig i Forvejen»

Da Karl oplever det erotiske møde med Gjertrud, bliver han først slagen med kønsskræk, derpå med sugende ålmenangst. Han flygter at skulle leve trøstesløst i jætteværelsen. Og da han kort efter erfarer, at Gjertrud ligger for døden, bliver angsten til et momentant vanvid, som faderen udfrier ham fra.

En finere eros møder Karl i sit forhold til Henriette. Det begynder som en uskyldig kærlighedshistorie. Han er usikker og akavet. Hun er både «kjak» og «bly». Eftersiden kommer de hinanden nærmere, men en egentlig erotisk aura rummer forholdet ikke.

Også på andre områder sker der et vist opbrud. Vi hører om, hvordan børnene under inspiration af onkel Jørgens fortælling lever: deres liv i myten og historien (fra oldtiden til Christian II's regeringstid, thi længere når Ludvig Chr. Müllers Danmarkshistorie ikke): Løg bliver til de gyldne brækker i Vølvens Spådom, en hakkelsesmaskine bliver til Fenrisulvens gab, en tværbjelke i loen bliver til Gjallarbroen.

I denne tilstand sker der en ændring, da Stamherren, Robert van Tholen, kommer til præstegården. Hans lege er tik og so i hul (se note til s. 73 og 75). Børnene giver sig som rasende lien i disse jævne, vickelige lege og smøger fantasiforestillingerne af sig. Hovedproblemet i romanen har vi dog ikke her. Som vi senere får at se, drejer det sig ikke først og fremmest om en konflikt mellem nutidig virkelig-

hed og historisk fantasidrøm, men om forholdet mellem jordisk drøm og himmelsk virkelighed.

En overgang står Karl mellem to påvirkninger: højskolens og det moderne natursyns. Højskolesynet repræsenteres af højskoleforstanderen Meyer, det moderne natursyn af pastor Grabow, der læser Karl op til artium.

Meyer gør stærkt indtryk på Karl gennem sin veltalenhed og sin betoning af, at højskolelivet er et kraftliv. Så kan Wintrup nok så meget sige, at Meyer er der »æt møj ved«. Karl ser en overgang sig selv i heroisk kamp med jætterne med Henriette som sin valkyrie. Men da Meyer under forhandlingerne om en framenighed svigter ideen for ussel rammon, kommer Karl til at foragte ham.

Den anden påvirkning udgår fra pastor Grabow. Denne vantro pastor emeritus har flere livord: 1) *Gennemstrømme*, af tysk durchströmen, fra Goethe. 2) *Ligegyldighed*, som han følsomt oplever ved betragtningen af den schweiziske maler Böcklins »Frühling«: »He, he, he, – seer De ham, den gamle fløjtende Pan der paa Klippestykket ... han lader sig bare ganske rolig drive afsted med Tiden og fløjter Sommeraftenerne horte« (se ill. s. 427). 3) *Kontinuitet*: Naturen gør ikke spring, men udvikler sig roligt og sammenhængende. 4) *Enhed, helhed*: »Selve Ordet Enhed, Helhed – hvilken herlig Klang har det ikke i vort Øre,« sagde Pastor Grabow næsten i Prædiketone.»

Grabows synspunkter fragør det, der før kun følte som ulydighed af Karl. Nu tør han opleve naturen som noget positivt.

Medens læserens indsigt i Karls baggrund og foreløbige gæring udvikler sig over et tidsrum, præsenterer Rebecca sig fuldt færdig ved det første møde: »I næste Sekund saae han en ung Pige staa heune ved Trappegænderet, som førte op til Loftet. Hun lænede sig mod det med den ene Skulder, skydende Hoften en Smule frem, og hun smilede vistnok ad ham.»

Hendes baggrund fortæller sig i det halvdunkle. Også på det punkt er hun historieløs. 4 år gammel har hun mistet sine forældre og er vokset op hos sin rige onkel, Geheimeraaden. Om sine egne midler siger hun med aristokratisk distraktion, at hun »vist er meget rig«.

Allerede som sekstenårig har hun siddet ved Georg Brandes' kateder, medens han forelæste over naturalismen i England – med frie ånder som Byron og Shelley. Af pastor Grabow omtales hun som en

Goethe-datter, og hun må da også i gang med at læse Goethe, nærmere bestemt anden del af *Faust*. Gennem de nævnte digtere har hun lært personlighedens frihed og naturens enhed at kende.

Hun er i besiddelse af en ikke ringe realdannelse, men kan ikke tænke sig noget »rædsommere« end faget historie. Desuden hader hun »saadan at forhandle og drofte Spørgsmaal«.

Til gengæld elsker hun det skønne og vil gerne pynte lidt på den stakkels tilværelse. »Det er noget af det dejligste jeg ved at frembringe saadan en Virkning.« Sit standpunkt tager hun inden for alnaturen ligesom Georg Brandes. Og med religiøs iver søger hun mod det uforglemmelige øjeblik, da hun skal møde en fri ung mand, uden skruper, uden angst. Til ham vil hun give sig her. De skal være som guder for hinanden. Hvis hun får den oplevelse, ønsker hun sig ikke mere af tilværelsen. Og hun prædiker vel at mærke ikke kodets evangelium, men en helhedsoplevelse af sjæl og natur.

Forholdet mellem Rebekka og Karl

Rebekka og Karl er tydeligvis meget forskellige. Nok virker Karls fader på Rebekka som en herreraand, men Karl selv oplever hun til tider som en livegen. Hun retter denne bebrejdelse mod ham: »Der er saa meget hos Dig, der ligesom er alt for varmt, alt for hedt fortrøligt: f. Eks. Din Samvittighed – pyh! – jeg synes, det bliver helt beklumret, naar jeg mærker den. Og din Jalousi – puh! Og din Gudfrygtighed – for den mistænker jeg Dig alligevel for at have en hel Del af« (G.-A., 321). Hun kan heller ikke lide, når den landlige gemtylighed kommer op i ham, og når han giver hende trykkys. Hun vil ikke ædes.

Karl kan være både fin og grov. Over for Rebekka føler og udtrykker han den høje *liviske* kærlighed, men over for rivalen Fensmark kommer det i egentlig forstand *tøperagtige* op i ham, altså den omstændighed, at han stammer fra en landsby. Rebekka kalder ham en stor bondedreng, da han truer med at give Fensmark »en Livfuld Hug«. Han ejer ikke *sål*.

Imidlertid har han på sin side en anklage mod Rebekka. Hendes aristokratiske bydannelse får hende unægtelig til at virke som en uovervindelig sikker dame, ligesom hun oftest er naturlig, men hun er ufolkelig, jf. hendes kølige udtalelser om folkesangen (G.-A., 257).